

ВУКОВ ПРЕВОД НОВОГ ЗАВЈЕТА И РЕШЕТАРОВО „ПРЕГЛЕДАНО” ИЗДАЊЕ КАО ОДНОС ИСТОЧНЕ И ЗАПАДНЕ ХРИШЋАНСКЕ ТРАДИЦИЈЕ: ЛЕКСИЧКЕ РАЗЛИКЕ ИЗМЕЂУ ИМЕНА И НЕКИХ БИБЛИЈСКИХ ТЕРМИНА*

У раду се представљају лексичке разлике између имена и неких библијских термина у Вук–Даничићевом издању Светог писма и ревизији тога издања намењеној Србима католицима, тј. Решетаровом „прегледаном” издању. Корпус је ограничен на имена и библијске термине из Вуковог превода Новог завјета. Показало се да анализирани лексичке разлике могу бити последица постојања варијаната у грчком библијском тексту или пак црквенословенске дублетности, а некада оне проистичу и из различитог именованја истог појма у источном и западном хришћанству. Предмет рада чине и одступања од очекиваних лексичких разлика, односно поклапања источних и западних облика. Овде нису узете у обзир разлике фонетског и морфолошког типа.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Вук Стефановић Караџић, Милан Решетар, Свето писмо, Нови завјет, библијска имена и термини, источна и западна хришћанска традиција, лексичке разлике.

1. Уводна разматрања

Комплетан превод Светог писма на српски народни језик, дело двојице великана српске филологије, Вука Стефановића Караџића и Ђура Даничића, први пут је штампан 1868. године у Београду, ћирилицом, и у Пешти, латиницом (нпр. ЕЈ: s. v. Библија, 499 (М. Erdeljan)). Вуков превод Новог завјета с црквенословенског на српски народни језик, иако завршен још давне 1820, објављен је тек 1847. године (нпр. СЕ: s. v. Библија, 127 (Д. Иванић)). Даничићев превод Старог завјета, за који је као предложак коришћен латински превод хебрејске Библије Имануела Трелијуса и Франциска Јунија (Франкфурт,

* Овај рад финансирао је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-66/2024-03/200174, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ. Текст представља део мастер рада „Вук–Даничићево и Решетарово издање Светог писма: однос између источне и западне хришћанске ономастике и неких библијских термина”, одбрањеног на Филолошком факултету у Београду 2022. године, под менторством проф. др Виктора Савића.

1575–1579), први пут је објављен 1868. године, у оквиру комплетне Библије (нпр. Крстић 2009: 80).

„Прегледано” издање Милана Решетара, објављено у Будимпешти 1895. године, представља ревизију Вуковог и Даничићевог Светог писма Старога и Новог завјета. Решетар, који је и сам био Србин римокатоличке вере, наменио је ово издање Србима попут себе, католицима, променивши у Вуковом и Даничићевом тексту само „библиска имена и литургијске речи [...] онако како су у обичају код католика” (НЕ: s. v. Библиско друштво, 188 (М. Решетар)). Он је на тај начин прилагодио католичкој традицији Вук–Даничићево издање,¹ али се не може рећи да га је „похрватио”, како веле поједини хрватски (нпр. Vrtić 2006), па и српски аутори (нпр. Ракић 2020: 218).

Решетарово издање Библије настало је из потребе да се ликови библијских имена и неких библијских термина прилагоде западнохришћанском узусу, који је везан за латинску, а не за грчку традицију, односно за Вулгату као званични римокатолички превод Библије. Међу источним хришћанима грецизми² су преузимањем претежно непосредно, док су их западни хришћани прихватили углавном уз посредство латинског језика (в. нпр. Пешикан 1994: 182; Грковић–Мејџор 1996: 33). Зато однос византијског грчког, који је током времена претрпео одређене промене,³ и латинског, који је очувао старогрчку фонетику грчких позајмљеница, представља главно полазиште за разумевање не само фонетских већ и морфолошких и лексичких разлика између источних и западних ликова библијских имена и термина. Црквенословенски ликови именâ уклопљени у источнохришћанску традицију углавном су одраз средњегрчког (византијског) изговора, док се западни ликови заснивају на класичном, старогрчком изговору конзервираном у латинском језику, или пак на традиционалном, каснолатинском изговору (в. нпр. Грковић–Мејџор 1996: 33; Лома 2019: 53).

На лексичку различитост у означавању истога појма може утицати постојање више лексичких варијаната у грчком (па отуд и у латинском), као и дублетних црквенословенских облика, нарочито када се има у виду више-

¹ Ватрослав Јагић у свом раду о српско-хрватским преводима Библије наводи примере Решетарових измена: *Абел* ум. *Авел*, *Абрам* ум. *Аврам*, *Израел* ум. *Израиљ* итд., напомињући да се Решетар држао принципа да у Вук–Даничићевом издању не мења ни правопис, ни језичке облике, ни избор израза, осим када су у питању речи као *крст*, *свештеник*, *васкрсеније*, *Христ* итд., које откривају разлику у вероисповести, те их је заменио речима *криж*, *свећеник*, *ускрсење*, *Крст* итд. (Јагић 1913: 531).

² Међу новозаветним библијским именима има доста хебраизама. Отуд корпус овога прилога, поред правих грецизама, чине и тзв. псеудогрецизми, односно грецизми у ширем смислу речи, чије право порекло није грчко (нпр. Савић 2009: 145; в. и Влајић–Поповић 2009: 387–394).

³ Већ у хеленистичком периоду извршене су многе промене у грчком језику (в. Браунинг 2005: 35–40), а за нас су значајне пре свега оне на плану фонетике.

вековна рукописна традиција библијскога текста (о терминима *лексички дублет* и *лексичка варијанта* нпр. Грковић-Мејдор 2007: 381–382). Понекад на ову појаву утиче и Вукова или пак Решетарова одлука да одступе од предложака које користе и употребе реч позајмљену из неког другог извора.

Ми ћемо се у овоме прилогу ограничити на лексичке разлике које се уочавају поређењем Вуковог Новог завјета⁴ и Решетарове ревизије тога текста. У обзир ћемо узети и одступања од очекиване лексичке различитости.

2. Лексичке разлике засноване на библијским варијантама

У примерима који следе лексичке разлике последица су постојања више варијаната неких имена у грчком тексту, па тако црквенословенски и латински текст често не садрже исту грчку варијанту. Представимо паралелно Вукове и Решетарове облике који се међусобно разликују по избору грчког облика. Вукови ликови ослањају се на грчке, односно црквенословенске, док се у ликовима из Решетаровог издања испољио утицај латинске традиције.

Bumezda – *Betsaida* (цсл. **ви.д.є.с.д.а.**, грч. Βηθζαθά, Βηθεσδά – лат. Bethsaida, Bethzet(h)a), *Гадарунски* – *Gerazenski* (цсл. **г.а.д.а.р.и.н.с.к.и.ј.**, грч. τῶν Γαδαρηνῶν, τῶν Γερασηνῶν, τῶν Γεργεσηνῶν – лат. Gerasenorum), *Гергесински* – *Gerazenski* (цсл. **г.є.р.г.є.с.и.н.с.к.и.ј.**, грч. τῶν Γαδαρηνῶν, τῶν Γερασηνῶν, τῶν Γεργεσηνῶν – лат. Gerasenorum), *Јосија* – *Josip* (цсл. **Ј.о.с.и.ј.**, грч. Ἰωσή, Ἰωσής, Ἰωσήφ – лат. Ioseph), *Јосијун* – *Jesusov* (цсл. **Ј.о.с.и.є.в.ъ.**, грч. τοῦ Ἰησοῦ, τοῦ Ἰωσή – лат. Iesu), *Клауда* – *Kauda* (цсл. **к.л.а.у.д.и.ј.**, грч. Καῦδα, Κλαῦδα – лат. Cauda, Claudia), *Магдалски* – *Magedanski* (цсл. **м.а.г.д.а.л.и.н.с.к.и.ј.**, грч. Μαγαδάν – лат. Magedan), *Прискила* – *Priska* (цсл. **п.р.и.с.к.и.л.а.**, грч. Πρίσκιλλα, Πρίσκα – лат. Priscilla, Prisca), *Сосипатар* – *Sopatar* (цсл. **с.о.с.и.п.а.т.р.ъ.**, грч. Σωσίπατρος, Σώπατρος – лат. Sosipater, Sopater).⁵

Поред односа *Bumezda* – *Betsaida*, који је последица варијације у грчком тексту, поређењем Вуковог и Решетаровог текста наилазимо и на однос *Bumcauda* – *Betsaida* (цсл. **в.и.т.с.а.и.д.а.**, грч. Βηθσαιδά – лат. Bethsaida). Ови кореспонденти не разликују се лексички, будући да је реч о истој библијској варијанти, већ само по изговору грчке вите и ите. *Bumezda* и *Bumcauda* не односе се на исти појам. *Bumezda* (‘дом милосрђа’) јесте бања-купатило у

⁴ У даљем тексту НЗ.

⁵ Сви примери који се наводе у овом прилогу преузети су из Вук–Даничићевог издања Светог писма из 1870. године (лево) и Решетаровог издања из 1895. године (десно). „Адресе” примера дате су на крају прилога, у одговарајућим регистрима, а по потреби се на њих упућује и понегде у тексту. Коришћене скраћенице за књиге Новог завјета преузете су из Српскословенског речника јеванђеља (Савић 2007: XLIII).

Јерусалиму, где су болесни одлазили надајући се исцељењу (Ракић 2002²: 39), док се *Vumcauda* односи на ‘рибарско село северно од Галилејског језера’ („дом рибарења”), или на ‘градић на североисточној страни истог језера’ (Исто). У католичком Библијском лексикону *Bethesda* се дефинише као ‘*dvostruki ribnjak sj. od hramskog prostora, prema Iv 5,2 u blizini Ovcjih vrata*’ (BL: 42), док се дефиниција насеља *Betsaida* (в. BL: 44) мање-више поклапа с дефиницијом у Ракићевом Библијском речнику. У Јн 5.2, где се Витезда једино и помиње, нема никаквих назнака да је у питању рибњак – у Вуковом преводу то је бања, у грчком и латинском – базен. За Витсаиду се везује исцељење слепога (Мк 8.22), а за Витезду исцељење узетога (Јн 5.2), али је из текста Светог писма јасно да се не ради о истим географским појмовима. У грчком тексту јављају се варијанте *Βηθζαθά* и *Βηθεσδά* за Витезду, и *Βηθσαιδα* за Витсаиду, док је *Vumcauda* у латинском *Bethsaida*, а *Vumezda* – *Bethzet(h)a*, што је еквивалентно грчком *Βηθζαθά*, или *Bethsaida*. Решетар се определио за облик *Betsaida*, иако исти облик користи и као кореспондент источном облику *Vumcauda*.

О библијским варијантама реч је и у примерима *околина Гадаринска* – *okolina Gerazenska* и *земља Гергесинска* – *zemlja Gerazenska*. Гадара је град који се зове још и *Гергеса* или *Гераса* (Ракић 2002²: 42), па отуд ове три варијанте и у нашим примерима (уп. SJS I: s. vv. *гадариньскъ*, *геръгесиньскъ*).

Име *Jocija* код Решетара има чак четири кореспондента у новозаветном тексту – *Jozija*, *Ozeje*, *Jezus* и *Josip*. Прва два фонетски се доводе у везу с именом *Jocija*, док друга два делују неочекивано, с обзиром на чињеницу да је *Jezus* фонетски кореспондент источног облика *Исус* (цсл. *Иисѣсъ*, грч. Ἰησοῦς – лат. *Iesus*), а *Josip* – источног облика *Jocиф* (цсл. *іѡсифъ*, грч. Ἰωσήφ – лат. *Joseph*). У грчком постоје следеће фонетске варијанте овога имена: *Ἰωσῆ*, *Ἰωσῆς*, *Ἰωσήφ*, *Ἰωσίας*, *Ἰωσία*, *Ἰησοῦς*, *Ἰσηέ*, па отуд источни ликови *Jocija/Jocije*, *Ocija/Ocije*, *Jocиф* и *Исус*. У НЗ заиста постоје четири личности с овим именом – Јосија апостол (Мт 27.56), Јосија брат Христов (Мт 13.55), Јосија Варнава (ДА 4.36) и Јосија праотац (Мт 1.10), с тим што се Јосија праотац код Решетара јавља и као *Jozija*, и као *Ozej*, и као *Jezus*, док је *Josip* у његовој верзији Библије и апостол, и брат Христов, и Варнава. *Jocija* и *Jocиф* јесу имена Христовог брата Јосије, којег понекад називају Јосифом (Ракић 2002²: 96), па не чуди однос *Jocija* – *Josip* у Мт 13.55, али изненађује на другим местима.

Ктетици *Магдалски* и *Magedanski* одговарају топонимима *Магидала* и *Magedan*, који су такође библијске варијанте.

Западни облик имена *Прискила* је *Priscila* у ДА 18.2,18,21,26 и 1 Кор 16.19, али у Рим 16.3 и 2 Тим 4.19 стоји *Priska*. Ова разлика је оправдана с обзиром на то да су у грчкој и латинској Библији заиста присутна два различита лика овога имена. У црквенословенској Библији јавља се само облик *пріскіла*, па

зато и Вук бележи *Прискила*. Међутим, Решетар у 1 Кор 16.19 доноси облик *Priscila*, иако у грчком и латинском тексту на том месту стоји грч. *Πρίσκα*, лат. *Prisca*. Можда је у питању Решетаров превид, али је могуће и да је користио неки други латински предложак.

3. Лексичке разлике без упоришта у библијској варијацији

У примерима који следе источни и западни лик јесу различите лексеме, а те разлике потичу или од дублетности у црквенословенском тексту или од различитог именовања истога појма у источном и западном хришћанству. Такве разлике често нису повезане са односима између грчких и латинских ликова.

Витавара – *Betaniја* (цсл. ви.д.ава.ра, грч. Βηθανία – лат. Bethania), *Господ* – *Gospodin* (цсл. господъ, грч. κύριος – лат. Dominus), *Господњи* – *Gospodinov* (цсл. господень, грч. κυρίου – лат. Domini), *Јеврејин* – *Židov* (цсл. і.в.д.е.а.н.и.н.ъ, грч. Ἰουδαῖος – лат. Iudaeus), *Јеврејка* – *Židovka* (цсл. ж.е.н.а. і.в.д.е.а.н.ы.н.е.а, грч. Ἰουδαία – лат. Iudaea), *Јеврејски* – *Židovski* (і.в.д.е.е.в.ъ, грч. τῶν Ἰουδαίων – лат. Iudaeorum), *Јеврејство* – *Židovstvo* (цсл. ж.и.д.о.в.с.т.в.о, грч. Ἰουδαϊσμός – лат. iudaismus), *Јудејски* – *Židovski* (цсл. і.в.д.е.ј.с.к.і.й, грч. τῶν Ἰουδαίων – лат. Iudaeorum), *Јудејци* – *Židovi* (цсл. і.в.д.е.е, грч. Ἰουδαῖοι – лат. Iudaei), *крст* – *križ* (цсл. крестъ, грч. σταυρός – лат. crux),⁶ *Мисир* – *Egipat* (цсл. е.в.и.п.е.т.ъ, грч. Αἴγυπτος – лат. Aegyptus), *Мисирац* – *Egipćanin* (цсл. е.в.и.п.т.а.н.и.н.ъ, грч. Αἰγύπτιος – лат. Aegyptius), *Мисирски* – *Egipatski* (цсл. е.в.и.п.е.т.с.к.і.й, грч. Αἰγύπτου – лат. Aegypti), *пасха* – *vazam* (цсл. п.а.с.х.а, грч. πάσχα – лат. pascha), *Филиба* – *Filipi* (цсл. ф.і.л.і.п.п.ы, грч. Φίλιπποι – лат. Philippis), *Филибљани* – *Filipljani* (цсл. ф.і.л.і.п.п.и.с.і.а.н.е, грч. Φιλιππίσιοι – лат. Philippenses).

Облик *Betaniја* јавља се и као западни кореспондент облику *Витанија* (цсл. ви.д.а.н.і.а, грч. Βηθανία – лат. Bethania). Црквенословенски облик *ви.д.а.в.а.ра* није преузет из грчког, већ је могућа интервенција према хебрејском оригиналу (*Бет-Абара*), те облике *ви.д.а.н.і.а* и *ви.д.а.в.а.ра* можемо сматрати лексичким дублетима. У Библијском лексикону забележен је назив *Betabara*, који упућује на одредницу *Betaniја* – назив Лазаревог села, али и назив „sela na i. obali Jordana gde je Ivan (→Krstitelj) krstio (Iv 1,28; 10,40). Naziva se još i Ainon ili Betabara” (BL: 42).

⁶ У прегледаном издању Вуков облик *крст* замењен је обликом *križ*, али постоји глагол *krstiti se* (Мт 3.7) и именица *krstitelj* (Мт 3.1).

Господ, семантички калк облика *dominus*, словенска је реч, која у савременом српском језику означава хришћанског Бога. Код западних хришћана нецрквени облик *господин* постао је синоним именице *господ* у њеном црквеном значењу (о свему в. Skok I: s. v. *gospod*; ESJS: s. v. *gospođ*; ERHJ: s. vv. *gospod*, *gospodin*; ПЕРСЈ: s. v. *господ*).

Облик *židovinj* настао је од латинског облика *Iūdaeus* (Skok II: s. v. *križ*; ESJS: s. v. *židovinj*; ERHJ: s. v. *židov*), па отуд у Решетаровом издању облици *Židov*, *Židovka*, *Židovski*, *Židovstvo*, у духу западне традиције. Међутим, Вук ће, поред облика *Јудејци* и *Јудејски* имати и облике *Јеврејин*, *Јеврејка*, *Јеврејски* и *Јеврејство*. *Јудејац* је заправо етник, а *Јеврејин* етноним, и та је разлика јасно изражена код Решетара, али не и код Вука, што указује на тенденцију изједначавања значења због семантичке блискости појмова. Облик *Јудејски* Решетар ће имати онда када је у питању ктетик, односно када се придев односи на Јудеју – *zemlja Judejska* (цсл. *їудейскаа страна*, грч. *Ἰουδαία χώρα* – лат. *Iudaeae regio*), *pustinja Judejska*, *okoline Judejske*, *sela Judejska*, *grad Judejski*, *krajevi Judejski*, док се облик *Židovski* односи на Јудејце, тј. Жидове (*car Židovski*, *starešine Židovske*). Језик може бити само *Јеврејски* (цсл. *еврейский*, грч. *ἑβραϊκός*, *ἑβραῖς* – лат. *hebraicus*),⁷ те ће и Решетар писати *Јеврејски jezik*. У 2 Кор 11.22 и Фил 3.5, као и у наслову *Poslanica Јеврејима*, код Решетара стоји *Јевреји*, *Јеврејин* (цсл. *евреинъ*, грч. *Ἑβραῖος* – лат. *Hebraeus*). Решетар нигде неће забележити облике *Hebreји* и *Hebreјски*, данас обичне у хрватском стандарду (BL: 106–107).⁸

У Мт 2.1,5 у Вуковом преводу стоји *Витлејем Јудејски*, док ће Решетар на том месту забележити *Betlem Judin*. Латински облик је генитив именице *Iudaea* (*Јудеја*), а не *Iudas* (*Јуда*). Ипак, у Мт 2.6 стоји „И ти Витлејеме, *земљо Јудина!*” (лат. *terra Iuda*), па је могуће да је Решетар из тог разлога непосредно пре наведеног стиха употребио израз *Betlem Judin*.

Реч *криж* је свесловенска позајмљеница из латинског језика, коју су у почетку користили и једни и други хришћани, док *крст* води порекло од грчког *χριστός*, са латинским изговором грчког <χ> као [k] (о свему в. Skok II, III: s. vv. *Krist*, *križ*, *Rim*; ESJS: s. vv. *krъstъ*, *križъ*; ERHJ: s. v. *križ*).

Реч *Мисир* у Вуковом Рјечнику означена је као турцизам, а уз латински облик *Aegyptus* стоји и „terra Mizraim” (Стефановић Караџић 1818: 402). У полемици с Василијем Лазићем, која се водила око Вуковог превода НЗ, између осталог и око (не)оправданости узимања турске речи *Мисир* уместо црквенословенизма *евипетъ*, Даничић каже да „Мисир није турцизам, јер су

⁷ У Откр 9.11, 16.16 јавља се прилог *Јеврејски* – *Јеврејски* (цсл. *еврейски*, грч. *Ἑβραῖος*, лат. *hebraice*).

⁸ Придев *хебрејски* данас користе и Срби православне вероисповести, тј. обичан је у савременом српском, али само када се односи на језик.

га и стари Јевреји тако звали” (Мошин 1974: 580). Реч је заправо о хебраизму, који је у турском прихваћен преко арапског *Mısr* (Škaljić 1966: s. v. Misir).

Решетаров облик *vazam* кореспондира с Вуковим обликом *пасха* и везан је за западнојужнословенско подручје западног обреда (нпр. Skok III: s. v.). У Вуковом Рјечнику *вазам* је исто што и *васкрсеније*, односно *Васкрс* (лат. *pascha*) (Стефановић Караџић 1852: s. v.), а у РСАНУ се такође упућује на одредницу *Васкрс*. Пасха је јеврејски празник који слави ослобађање Јевреја из египатског ропства и њихов прелазак преко Црвеног мора у обећану земљу, различит од хришћанског Ускрса, и преводи се као *ускрснуће* (в. РСЈ: s. v.; Skok III: s. v.). Израз *vazam* је поствербал од глагола *вазети*, с чакавским фонетизмом, који одговара књижевном облику *узети*, па се у том смислу односи и на Исусову последњу вечеру и означава оно што се током поменутог празника конзумира: *јести*, *благовати*, *учинити вазам* (Skok III: s. v.). Међутим, Вук ће и израз *пасха* употребљавати у том значењу (нпр. у Мт 26.17: „А у први дан пријеснијех хљебова приступише ученици к Исусу говорећи: гдје ћеш да ти з г о т о в и м о пасху да једеш?” или у Мк 14.12: „И у први дан пријеснијех хљебова, кад к л а х у пасху”), а не само у значењу празника (нпр. у Лк 22.1: „Приближаваше се пак празник пријеснијех хљебова који се зове пасха.”).

Вуков облик *Филиба* одступа и од црквенословенског *Філіппы* и грчког *Φίλιπποι*, па и од Лутеровог *Philippi* и руског *Филипи*.⁹ Тај облик забележен је и у RЈAZU и њиме се упућује на Вука, али нема података о његовом пореклу.

4. Одступања од очекиваних лексичких неподударности

До одабира исте лексеме често долази онда када Вук или Решетар одступа од свог примарног предлошка, па и онда када се предлошка не држи ниједан од њих двојице.

Када су у питању имена грчких или римских божанстава, Вук одступа од црквенословенских и грчких ликова у корист латинских. Тако грчку богињу Артемиду замењује њеним римским еквивалентом – Дијаном (цсл. *артеміда*, грч. Ἄρτεμις – лат. Diana), Зевса Јупитером (цсл. *дій*, грч. Διός – лат. Iuppiter), а Хермеса (Ермија) Меркуријем (цсл. *ерміј*, грч. Ἑρμῆς – лат. Mercurius, Hermes). С друге стране, у примеру *Евроклидон* – *Evroklidon* (цсл. *евроклвдвнѣ*, грч. εὐρακύλων, εὐροκλύδων – лат. Euroaquilo) Решетар узима

⁹ Од превода на друге европске језике, Вук се највише ослањао на руски превод штампан у Петрограду 1820. године, као и на немачки превод Мартина Лутера. Зато у Вуковом преводу има доста места која се не слажу с црквенословенским текстом, али је врло мало оних која се не слажу ни с црквенословенским, ни с руским, ни с Лутеровим преводом (Ђорђић 1934: 113).

грчки уместо латинског назива олујног ветра, као што у примеру *Диоскури* – *Dioskuri* (цсл. **дѣоскѣры**, грч. Διόσκουροι – лат. Castor) узима грчки назив за Зевсове и Ледине синове.

У примерима *Десетогоградски* – *Desetogradski* (цсл. **декапѡльскій**, грч. τῆς Δεκαπόλεως – лат. Decapoleos) и *Маслинска гора* – *Maslinska gora* (цсл. **елеѡнѣ**, грч. Ὄρος τῶν Ἐλαιῶν – лат. Mons Oliveti, Olivarum) Вук је стране изразе у црквенословенском тексту заменио српским, угледајући се на Лутеров или руски превод. Синтагма „крајеви десетогоградски” представља Вуков превод црквенословенског **предѣлы декапѡльски**, по узору на Лутерово *der Zehn Städte* или руско *Десятоградія*, а *Маслинска гора* еквивалент је Лутеровог *Ölberg* (уп. Ђорђевић 1934: 104). Решетар није мењао Вукова решења вероватно зато што су у питању преводи на српски језик, што потврђују и лична имена *Близанац* – *Bliznac* (цсл. **близнецѣ**, грч. Δίδυμος – лат. Didymus) и *Срна* – *Srna* (цсл. **серна**, грч. Δορκάς – лат. Dorcas), као и географски називи *Добра пристаништа* – *Dobra pristaništa* (цсл. **доброє пристанище**, грч. Καλοῦς λιμένας – лат. Boni portus), *Красна врата* – *Krasna vrata* (цсл. **красны дѡеры**, грч. θύρα τοῦ ἱεροῦ – лат. porta templi quae dicitur Speciosa), *Овчија врата* – *Ovčija vrata* (цсл. **овчѣя кѣпѣль**, грч. προβατική κολυμβήθρα – лат. Probatrica piscina) и *Црвено море* – *Crveno more* (цсл. **чермное море**, грч. ἐρυθρὰ θάλασσα – лат. mare Rubrum).

Хороними *Апанска* – *Arapska* (цсл. **аравіа**, грч. Ἀραβία – лат. Arabia), *Талијанска* – *Talijanska* (цсл. **италіа**, грч. Ἰταλία – лат. Italia) и *Шпањолска* – *Španjolska* (цсл. **испаніа**, грч. Σπανία, Ἰσπανία – лат. Hispania) јесу поименични присвојни придеви од одговарајућих именица. То важи и за хороним *Грчка* – *Grčka* (цсл. **еллада**, грч. Ἑλλάς, Ἑλλάδ- – лат. Graecia) – Вук се није угледао на стање у црквенословенском и грчком, већ на домаћу традицију, што потврђује и ктетик *Грчки* – *Grčki* (цсл. **еллински**, грч. Ἑλληνικός – лат. graece, нем. Griechisch). Ктетик *Апански* – *Arapski* (цсл. **мѣрѣнскій**, грч. τῶν Αἰθίοπων – лат. Aethiops) и етноним *Апанин* – *Arapin* (цсл. **мѣжѣ мѣрѣнѣ**, грч. ἀνὴρ Αἰθίοψ – лат. vir Aethiops) резултат су ослањања на хороним *Апанска* – *Arapska* (цсл. **аравіа**, грч. Ἀραβία – лат. Arabia). Да се Вук ослањао на црквенословенски, а Решетар на латински облик, имали бисмо парове *Мурински* – *Etiopski* и *Мурин* – *Etiopljanin*.

5. Закључак

Анализа примера чији се источни и западни облик не подударују лексички показала је да лексичке разлике могу зависити од постојања библијских варијаната (нпр. *Вумезда* – *Betsaida* (цсл. **видѣсда**, грч. Βηθζαθά, Βηθεσδά – лат. Bethsaida, Bethzet(h)a)), од лексичке дублетности у црквенословенском

(нпр. *Витавара* – *Betanija* (цсл. **вѣдѣвара**, грч. Βηθανία – лат. Bethania)), али и од различитих назива за исти појам код источних и западних хришћана (нпр. *Господ* – *Gospodin* (цсл. **господь**, грч. κύριος – лат. Dominus)).

Вук је често одступао од стања у црквенословенском, а Решетар од стања у латинском, па се понекад, као последица таквих одступања од предлошка/предложака, јавља истоветни облик у источној и западној верзији српскога текста (нпр. *Дијана* – *Dijana* (цсл. **артеміда**, грч. Ἄρτεμις – лат. Diana), *Диоскури* – *Dioskuri* (цсл. **дјоскѣры**, грч. Διόσκουροι – лат. Castor), *Арапски* – *Arapski* (цсл. **мѣрїнскій**, грч. τὸν Αἰθίοπων – лат. Aethiopum)). Отуд и бројна поклапања источних и западних ликова која нису резултат истоветности грчког и латинског корелата. Зато смо у грађу укључили и имена која је Решетар оставио у истом облику, како бисмо имали увид у сва одступања и како бисмо разумели шта их мотивише. Испоставило се да је број примера с одступањем од лексичке неподударности (× 24) готово једнак броју кореспондената који се лексички међусобно разликују (× 25). Та нам чињеница доста говори о карактеру Решетарове ревизије, а самим тим и о односу између српског источног и западног језичког узуса, који се не заснива само на сучељавању грчке и латинске традиције. Такође, све време треба имати на уму да је Вуков текст Новог завета превод на н а р о д н и српски језик, а да је Решетарова ревизија прилагођавање неких речи из тога текста (најчешће имена) обичају развијеном међу Србима римокатоличке вере. Отуд нисмо ни могли очекивати да се Вук слепо држао црквенословенског текста, нити да је Решетар преносио неизмењене латинске облике.

На крају овога прилога налази се преглед грађе у виду регистара именâ и библијских термина који су били предмет наше анализе.

ИЗВОРИ

Библейский словарь Нюстрема. Приступљено 1.6.2022.<<https://online-bibliya.ru/encyclopedias/words/bibleiskii-slovar-nyustrema-6/V-11141>>.

Библия на церковнославянском языке (Електронно издание подготовлено в рамках проекта „Славянская Библия” для Windows – <http://come.to/sbible>. Набор производился по стандартному, „елизаветинскому” изданию 1900.го года), 2002. Приступљено 1.6.2022.<<https://svetosavlje.org/sveto-pismo-na-crkvenoslovenskom-jeziku/>>.

Свето писмо Старога и Новога завјета. Превоо Стари завјет Ђ. Даничић. Нови завјет превоо Вук. Стеф. Караџић. Београд: Британско и инострано библијско друштво, 1870.

*

Biblia Sacra Vulgata. Editio quinta, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2007. Приступљено 1.6.2022.<<https://www.academic-bible.com/en/online-bibles/biblia-sacra-vulgata/read-the-bible-text/>>.

- Novum Testamentum Graece: Nestle Aland 28th Revised Ed. of the Greek New Testament*, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2012. Приступљено 1.6.2022.<<https://www.academic-bible.com/en/online-bibles/novum-testamentum-graeca-na-28/read-the-bible-text/>>.
- Septuagint (LXX). Edited by Alfred Rahlfs*, Second Revised Edition, edited by Robert Hanhart, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2006. Приступљено 1.6.2022.<<https://www.academic-bible.com/en/online-bibles/septuagint-lxx/read-the-bible-text/>>.
- Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta*. Preveo Stari zavjet Gj. Daničić. Novi zavjet preveo Vuk Stef. Karadžić. (Pregledano izdanje.) Budim-Pešta: Britansko i inostrano biblijsko društvo, 1895.
- The Lutherbible*, revised in 1984. Приступљено 1.6.2022.<<https://www.academic-bible.com/en/online-bibles/luther-bible-1984/read-the-bible-text/>>.

Л И Т Е Р А Т У Р А

- Браунинг, Роберт (2005). *Средњовековни и савремени грчки језик* (превела с енглеског Јелена Петровић, допуна библиографије Дејан Аничих). Лозница: Карпос.
- Влајић-Поповић, Јасна (2009). Грецизми у српском језику. *Јужнословенски филолог*. LXV: 375–403.
- Грковић-Мејдор, Јасмина (1996). Најстарија словенска писменост и адаптација библијских имена у источној и западној традицији. У: *Основни принципи превођења религијске терминологије: зборник радова са саветовања одржаног 19. јуна 1995. године*. Нови Сад: Покрајински секретаријат за остваривање права националних мањина, управу и прописе. 29–36.
- Грковић-Мејдор, Јасмина (2007). *Списи из историјске лингвистике*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Ђорђевић, Петар (1934). О Вукову Новом завјету. *Богословље*. IX/2: 97–115.
- Крстић, Владимир (2009). *Превод Светог писма: историјат и анализа превода Ђуре Даничића*. Београд: Завод за унапређивање образовања и васпитања.
- Лома, Александар (2019). Ковиље, кобиле, Арханђео Михаило и Свети Никола. *Глас САНУ*. CDXXIX. Одељење језика и књижевности. 31: 37–68.
- Мошин, Владимир (1974). Вуков Нови завјет. У: *Нови завјет господа нашега Исуса Христа. Превео Вук Стеф. Караџић* (приредили Владимир Мошин и Димитрије Богдановић). Београд: Просвета. 489–710.
- НЕ: *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*. I–IV. Загреб: Библиографски завод, 1926–1929.
- ПЕРСЈ: *Приручни етимолошки речник српског језика* (ур. академик Александар Лома). I–. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2023–.
- Пешикан, Митар (1994). Уобличавање речи из класичних језика и друге интернационалне лексике. У: *Правопис српског језика* (приредили Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурица). Нови Сад: Матица српска. 174–185.
- Ракић, Радомир (2002²). *Библијски речник* (измењено и допуњено издање). Београд: Златоуст.
- Ракић, Радомир (2020). *Преводи Светог писма кроз историју*. Београд: Издавачка фондација Српске Православне Цркве Архиепископије београдско-карловачке.

- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народог језика*. I–. Београд: САНУ, Институт за српски језик САНУ, 1959–.
- РСЈ: *Речник српскога језика* (измењено и поправљено издање). Нови Сад: Матица српска, 2011.
- Савић, Виктор (2007). *Српскословенски речник јеванђеља: огледна свеска*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Савић, Виктор (2009). Грчке речи у Типику архиепископа Никодима из 1318–1319. године. *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*. LXXIV/1–4: 145–178. СЕ: *Српска енциклопедија*. I–. Нови Сад – Београд: Завод за уџбенике, 2010–.
- Стефановић Карацић, Вук (1818). *Српски рјечник истолкован њемачким и латинским ријечма*. Беч: Gedruckt bei den P. P. Armeniern.
- Стефановић Карацић, Вук (1852). *Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*. Беч: Штампарија Јерменскога манастира.

*

- BL: *Biblijski leksikon* (preveli Marijan Grgić, Josip Kolanović, Miljenko Žagar; оригинално издање: Verlag Kath, *Kleines Stuttgarter Bibel-Lexikon*). Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1972.
- EJ: *Enciklopedija Jugoslavije*. 1–8. Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 1955–1971.
- ERNJ: *Etimološki rječnik hrvatskoga jezika* (ur. Ranko Matasović). I–II. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2016–2021.
- ESJS: *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*. 1–19. Praha: Akademie věd České Republiky, Ústav pro jazyk český, 1989–2018.
- Jagić, Vatroslav (1913). Die serbokroatischen Übersetzungen der Bibel in Ganzen oder einzelner Teile derselben. *Archiv für slavische Philologie*. XXXIV: 497–532.
- RJAZU: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. I–XXIII. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1880–1976.
- SJS: *Slovník jazyka staroslověnského*. I–IV. Praha: Československá akademie věd, Slovanský ústav, 1958–1997.
- Skok, Petar. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. I–IV. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971–1974.
- Škaljić, Abdulah (1966). *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: Izdavačko preduzeće „Svjetlost”.
- Vrtič, Ivana (2006). Hrvatske redakcije Karadžić–Daničićeva prijevoda Svetoga pisma. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*. 32: 311–326.

Nomina personalia

Близнац	Blizanac	Јн 11.16, 20.24, 21.2
Дијана	Dijana	ДА 19.24,27,28,34,35,37
Диоскури	Dioskuri	ДА 28.11
Јосија	Jezus	Лк 3.29
Јосија	Josip	Мт 13.55, 27.56, Мк 6.3, 15.40,47, ДА 4.36
Јупитер	Jupiter	ДА 14.12,13

Клауда	Kauda	ДА 27.16
Меркурије	Merkurije	ДА 14.12
Прискила	Priska	Рим 16.3, 2 Тим 4.19
Сосипатар	Sopatar	ДА 20.4
Срна	Srna	ДА 9.36,39

Nomina geographica et ethnica

Арапин	Arapin	ДА 8.27
Арапска	Arapaska	Гал 1.17, 4.25
Витавара	Betanija	Јн 1.28
Витезда	Betsaida	Јн 5.2
Грчка	Grčka	ДА 20.2
Добра	Dobra	ДА 27.8
пристаништа	pristaništa	
Евроклидон	Evroklidon	ДА 27.14
Јеврејин	Jevrejin	2 Кор 11.22, Фил 3.5, Јев
Јеврејин	Židov	Мт 28.15, Мк 7.3, Јн 1.19, 2.18,20, 3.25, 4.9,22, 5.10,15,16,18, 6.41,52, 7.1,11,15,35, 8.22,31,48,52,57, 9.18,22, 10.19,24,31,33, 18.31,35,36,38, 19.7,12,14,20,31,40, ДА 2.5, 6.1, 9.22,23, 10.28, 11.19, 12.3, 13.6,42,45,50, 14.1,2,4,5,19, 16.3,20, 17.5,13,17, 18.2,4,5,12,14,19,24,28, 19.10,13,14,17,33,34, 20.3,19,21, 21.11,20,21,27,39, 22.3,12,30, 23.12,20,27, 24.5,9,19,27, 25.7,9,10,24, 26.2,4,7,21, 28.29, Рим 1.16, 2.9,10,17,28,29, 3.1,9, 9.24, 10.12, 1 Кор 1.22,23,24, 9.20, 10.32, 12.13, 2 Кор 11.24, Гал 2.14,15, 3.28, Кол 3.11, 1 Сол 2.14, Отк 2.9, 3.9
Јеврејка	Židovka	ДА 16.1, 24.24
Јеврејство	Židovstvo	Гал 1.13,14
Јудејац	Židov	Јн 11.8,19,31,33,36,45,54, 13.33, 18.14,20, ДА 2.10,14, 28.19, Гал 2.13
Красна врата	Krasna vrata	ДА 3.2,10
М а с л и н с к а гора	Maslinska gora	Мт 21.1, 24.3, 26.30, Мк 11.1, 13.3, 14.26, Лк 19.29,37, 21.27, 22.39, Јн 8.1, ДА 1.12
Мисир	Egipat	Мт 2.13,14,15,19, ДА 2.10, 7.9,10,12,15,17,18,34в39, Јев 3.16, 11.27, Отк 11.8
Мисирац	Egipćanin	ДА 7.24,28, 21.38, Јев 11.2
Овчија врата	Ovčija vrata	Јн 5.2
Талијанска	Talijanska	ДА 10.1, 18.2, 27.1,6, Јев 13.24

Филиба	Filipi	ДА 17.12, 20.6, Фил 1.1, 1 Сол 2.2
Филибљани	Filipljani	Фил 4.15
Црвено море	Crveno more	ДА 7.36, Јев 11.29
Шпањолска	Španjolska	Рим 15.24,28

Adjectiva et adverba

Арапски	Arapski	ДА 8.27
Гадарински	Gerazenski	Мк 5.1, Лк 8.26,37
Гергесински	Gerazenski	Мт 8.28
Господњи	Gospodinov	Мт 1.20,24, 2.13,19, 21.9, 23.39, 28.2, Мк 1.3, 11.9,10, Лк 1.6,9,11,38,66,76, 2.9,23,24,26,39, 3.4, 4.18,19, 5.17, 13.35, 19.38, 22.61, Јн 1.23, 5.4, 12.13,38, ДА 2.20,21, 3.19, 5.9,19, 7.30,31, 8.25,26,39, 9.1,31, 11.16, 12.7,23, 13.10,11,12, 14.25, 15.35,36, 16.32, 18.25,26, 19.9,20,23, Рим 10.13, 11.34, 14.8, 1 Кор 2.16, 7.22,25,32,34, 9.5, 10.21,26,28, 11.20,26,27,29, 14.37, 15.58, 16.10, 2 Кор 3.18, 5.11, 12.1, Гал 1.19, Еф 6.1, 1 Сол 1.8, 4.15, 5.2, 2 Сол 1.9, 3.1, 2 Тим 2.19,24, Јев 12.5, Јак 5.7,8,11,14,25, 1 Пет 3.12, 2 Пет 3.10
Грчки	Grčki	Лк 23.38, Јн 19.20, ДА 17.12, 21.37, Отк 9.11
Десетоградски	Desetogradski	Мк 7.31
Јеврејски	Jevrejski	ДА 21.40, 22.2, 26.14, Отк 9.11, 16.16
Јеврејски	Židovski	Лк 23.38, Јн 2.6,13, 3.1, 5.1,2, 6.4, 7.2,13, 11.55, 18.12, 19.13,17,20,21,38, 20.19, ДА 10.22, 12.11, 13.5,42, 14.1, 17.1,10, 23.30, 25.2,8,15, 26.3,17,20,23, 28.17, Рим 3.29, Гал 2.14, Тит 1.14
Јудејски	Judejski	Мт 3.1, 19.1, Мк 1.5, 10.1, 5.17, 23.51, Јн 3.22, ДА 8.1, 10.39
Јудејски	Židovski	Мт 2.2, 27.11,29,37, Мк 15.2,9,12,18,26, Лк 1.5, 7.3, 23.3,37,38, Јн 18.33,39, 19.3,19,21
Јудејски	Judin	Мт 2.1,5
Магдалски	Magedanski	Мт 15.39
Мисирски	Egipatski	ДА 7.10,11,22,36,40, 13.17, Јуд 5, Јев 8.9, 11.26

Apelativa

крст	križ	Мт 10.38, 16.24, 27.32,40,42, Мк 8.34, 10.21, 15.21,30,32, Лк 9.23, 14.27, 23.26, Јн 19.17,19,25,31, 1 Кор 1.17,18, Гал 5.11, 6.12,14, Еф 2.16, Фил 2.8, 3.18, Кол 1.20, 2.14, Јев 12.2
пасха	vazam	Мт 26.17,18,19, Мк 14.12,14,16, Лк 22.7,8,11, Јн 18.28, 1 Кор 5.7, Јев 11.28

Verba abstracta

Господ пасха	Gospodin vazam	Јавља се у целом тексту Новог завјета Мт 26.2,27.15, Мк 14.1, Лк 2.41, 6.1, 22.1,13,15, 23.17, Јн 2.13,23, 6.4, 11.55, 12.1, 13.1, 18.39, 19.14, ДА 12.4
-----------------	-------------------	---

Katarina Štetić

VUK'S TRANSLATION OF THE NEW TESTAMENT AND REŠETAR'S "REVIEWED" EDITION AS A RELATIONSHIP BETWEEN EASTERN AND WESTERN CHRISTIAN TRADITIONS: LEXICAL DIFFERENCES BETWEEN NAMES AND SOME BIBLICAL TERMS

Summary

This paper presents the lexical differences between Vuk-Daničić's edition of the Holy Bible and the revision of that edition intended for Catholic Serbs, i.e. Rešetar's "reviewed" edition. Rešetar's edition was created in order to adapt Vuk's and Daničić's translation to the Western Christian tradition, which is closer to the Latin than the Greek tradition. Thus, the revision comes down to replacing the Greek transcription of names and some biblical terms with the Latin transcription. Phonetic and morphological differences are not included in this work. The corpus is limited to names and biblical terms from Vuk's translation of the New Testament. While analysing examples that do not match lexically, it was determined that lexical differences may be the result of variants in the Greek biblical text or even Church Slavonic duplicity, and sometimes they arise from different naming of the same term in Eastern and Western Christianity. The analysis also includes examples in which a deviation from the expected lexical differences is observed, i.e. the matching of the eastern and western forms. Such a match occurs when Vuk's form does not correspond to the Church Slavonic one, or Rešetar's with the Latin one, and sometimes both of them deviate from their own pattern.

KEYWORDS: Vuk Stefanović Karadžić, Milan Rešetar, Holy Bible, New Testament, biblical names and terms, Eastern and Western Christian traditions, lexical differences.

Мр Катарина Штетић
Старословенистички одсек
Институт за српски језик САНУ
Србија
katarina.stetic@isj.sanu.ac.rs

